

///// studie / article //////////////////////////////////////

**STRUKTURA EVOLUČNÍ
TEORIE F. A. HAYEKA**

Abstrakt: Studie má za cíl představit strukturu Hayekova evolucionismu. Argumentace postupuje v několika krocích: (i) Východiskem je historicko-systematická expozice způsobu, jakým evoluční teorie ovlivnila Hayekovu filozofii, především s ohledem na periodizaci vývoje jeho myšlení a systematické odlišení explanans a explanandum v rámci jeho teorie vědy. (ii) Dále je rozebírán způsob, jakým Hayek rozvíjí svoji metodologii vědy. V této souvislosti je argumentováno ve prospěch teze, že Hayekovo pojetí metodologického dualismu je důsledkem ovlivnění evoluční teorií. Zároveň je evoluční teorie představena jako nástroj vysvětlení, konkrétně pak tzv. vysvětlení vzorce. (iii) Následně je představeno Hayekovo pojetí společnosti v kontextu kulturní evoluce. Společnost je interpretována jako řád jednání a je kladen důraz na Hayekovo vnímání společnosti jako řádu vyvíjejícího se společně s lidskou myslí. (iv) Na základě těchto předpokladů je v poslední části rozvinuto Hayekovo pojetí mysli. Toto pojetí vychází z konekcionistické pozice. Dále argumentuji proti tradičnímu pohledu na Hayekovu filozofii jako rozvíjení Kantovy filosofie. Závěr rekapituluje základní body Hayekova evolucionismu.

Klíčová slova: F. A. Hayek; evoluční teorie; metodologie vědy; společnost

**Structure of F. A. Hayek's
Evolutionary Theory**

Abstract: The study aims to introduce the structure of Hayek's evolutionism and proceeds in the following steps: (i) A historical and systematic exposition of the theory of evolution's influence on Hayek's philosophy is the starting point. Emphasis is placed on the timeline of the development of his system of ideas and the systematic differentiation between the explanans and the explanandum in his theory of science. (ii) The way Hayek develops his methodology of science is also analyzed. In relation to this, the thesis that Hayek's take on methodological dualism is a direct result of the influence of the theory of evolution is affirmed. The theory of evolution is portrayed as a tool of explanation, specifically as a so-called explanation of pattern. (iii) Hayek's take on society in context of the theory of evolution is presented. Society is interpreted as an order of action with emphasis on Hayek's assumption that society is an order evolving along with the human mind. (iv) The last part of the text elaborates on Hayek's perspective on the mind. This theory is rooted in connectionism. I argue against the traditional view of Hayek's philosophy as an elaboration on Kant's philosophy. The final summary reviews the fundamental points of Hayek's evolutionism.

Keywords: F. A. Hayek; evolutionary theory; methodology of science; society

PAVEL DOLEČEK

Filosofická fakulta UK
nám. Jana Palacha 1/2, 110 00 Praha
email / dolecek.pavel@seznam.cz

Cílem textu je nabídnout základní strukturu Hayekova pojetí evoluce. Evoluční tematika se objevuje téměř ve všech poválečných Hayekových textech, přesto bývá její význam pro charakter jeho díla nedoceněn. Pokud lze hovořit o poválečném Hayekovi jako o „pozdním“ či „zralém“, tvrdím, že určitý typ evolucionismu je klíčem k pochopení, interpretaci a systematizaci základních hayekovských pojmů a témat v tomto období. Jelikož se jedná o strukturu, bude se tato studie zabývat především systematickou rovinou Hayekova evolucionismu. To znamená, že mým primárním zájmem není komplexní interpretace všech konkrétních Hayekových témat, ke kterým se evoluční teorie v jeho díle pojí. Cílem je nabídnout perspektivu, která takovou interpretaci otevírá a umožňuje. Výchozím analytickým rozlišením je identifikace evoluční teorie jakožto nástroje vysvětlení (explanans) a vymezení jevů, které lze pomocí tohoto nástroje vysvětlit (explanandum). V první jmenované rovině je evoluční teorie, resp. její charakter jak jej rozvíjí Hayekův evolucionismus, chápána jako logický nástroj; jako způsob vědeckého vysvětlení. Tato rovina je nezbytná nejen pro pochopení způsobu, jakým Hayek interpretuje povahu evoluční teorie samotné, ale i pro pochopení jeho kategorizaci vědeckého poznání obecně. Je to právě odhalení logické roviny evoluční teorie, které zakládá jeho metodologický dualismus a převrácení tradičního pojetí rozdílu mezi přírodními a sociálními vědami. Na základě této metodologické roviny jeho evolucionismu pak lze porozumět tomu, jakým argumentem Hayek dovozuje své pojetí společnosti a mysli. Povaha evoluce společnosti a mysli tvoří rovinu druhou, která je důsledkem úvah v rovině první. Následující text nejprve uvede strukturu Hayekova evolucionismu do chronologického a systematického kontextu, následně pak bude sledovat zmíněnou distinkci dvou rovin, ve kterých evolucionismus u Hayeka vystupuje.

Historicko-systematická role evoluční teorie

Nejčastěji se vyskytující výklad Hayekova evolucionismu se omezuje na jeho pojetí kulturní evoluce, tedy na historické vysvětlení vývoje určitých pravidel vedoucích k vytvoření spontánního řádu. Tato perspektiva je pak povětšinou redukována na spontánní řád tržní směny jakožto domnělého explanačního cíle Hayekova teoretického snažení. Ačkoli Hayek nezřídka

Tato studia vznikla za podpory grantu č. 1000213 *Vývoj pojetí vědy ve filosofii F. A. Hayeka* Grantové agentury Univerzity Karlovy.

argumentuje ekonomii jako vědou z těch společenských nejvyspělejší,¹ záběr popisu spontánních řádů je mnohem širší a zahrnuje komplexní řády typu jazyka, morálky či práva. Méně častá, avšak neméně důležitá je tematizace jeho pojetí myslí, které vzniká paralelně s vývojem Hayekova myšlení jako celku a v jistém ohledu tvoří téma průvodní a zastřešující. S důrazem na myšlenku vývoje společnosti či myslí se však často zatemňuje celý rozsah, ve kterém se interpretace evoluční teorie u Hayeka objevuje. Mysl a společnost jakožto dva nesložitéjší vyrostlé řády, jakožto vrcholné *explanandum* evoluční teorie, je důsledkem právě Hayekovi interpretace této teorie v její logické a následně i metodologické rovině.² Než se dostaneme k samotné expozici struktury Hayekova evolucionismu, pokusíme se zasadit výklad do chronologického a systematického kontextu.

(i) Periodizace Hayekova díla je tradičním badatelským námětem. Jakákoli takováto periodizace se musí vypořádat se zřejmým Hayekovým ústupem od čistě ekonomické problematiky k obecnějším problémům sociálním, morálním a vědecko-teoretickým. Tento trend lze v jeho díle sledovat nejpozději od 2. světové války. Přestože ekonomie zůstává Hayekovým významným tématem, zařazuje se do širšího teoretického rámce. Paradigma-

¹ Viz např. Friedrich A. HAYEK, *Osudná domýšlivost*. Praha: Slon 1995, s. 19. Vzhledem k tomu, že je k dispozici velké množství Hayekových textů v češtině, budu, tam, kde existuje, odkazovat na překlad.

² S touto redukcí pak jde ruku v ruce námitka takzvaného naturalistického omylu. Pokud je evoluční přístup přístupem vědecké explanace, tedy popis faktický, a pokud zároveň Hayek hájí tržní řád jakožto resultat evoluce v rovině ekonomické a politické, dopouští se tím odvozování toho, co má být, z toho, co je. Je třeba zde připustit, že mnohé z Hayekových výroků skutečně umožňují podobnou interpretaci. Na druhou stranu je zřejmé, že Hayekův primární záměr se pohybuje především v deskriptivní rovině. Viz např. Erik ANGNER, *Hayek and Natural Law*. New York: Routledge 2007, s. 73–75. Jeho hlavním cílem je vytvořit sociální a morální teorii fundovanou na legitimním vědeckém popisu reality. Politické a ekonomické důsledky, které pak Hayek vyvozuje, zde nejsou v této souvislosti tematizovány. Jednak vyžadují netriviální (re)interpretaci známého (nikoli však samozřejmého) Humova požadavku oddělení faktů a norem, a dále v tomto textu pracuji s tezí, že je to právě ohled na tyto důsledky, které zatemňují strukturu Hayekova evolucionismu. Tomuto tématu se věnuje dále například Viktor Vanberg, který odděluje empirický a normativní kontext Hayekova evolucionismu. Jeho intencí je ukázat propojenost těchto dvou dimenzí; tedy na fakt, že Hayekův evolucionismus je spjat s jeho obhajobou liberalismu. V tomto textu se zabývám Hayekovým evolucionismem v deskriptivní rovině. Viktor VANBERG, „Hayek’s Legacy and the Future of Liberal Thought: Rational Liberalism versus Evolutionary Agnosticism.“ *Cato Journal*, roč. 14, 1994, č. 2, 183–184. Zajímavou interpretaci také nabízí Ján Pavlík, který chápe Hayekovu pozici jako vědeckou obhajobu liberalismu pomocí weberovské interpretace instrumentální racionality. Ján PAVLÍK, *F. A. Hayek a teorie spontánního řádu*. Praha: Professional Publishing 2004, s. 709–710.

tickou interpretaci představuje jeden z nejcitovanějších a nejdůležitějších interpretů, Bruce Caldwell. Jako zlom v Hayekově díle identifikuje rok 1936, respektive vydání eseje *Economics and Knowledge*.³ Hayek se v tomto textu svojí kritikou apriorismu misesovského typu vymezuje vůči praxeologii Rakouské ekonomické školy. Nikoli snad tak, že by na apriorismus zanevřel (viz dále). Misesova východiska univerzalistického a neměnného neokantianismu v teorii poznání se ale již dále neslučují s Hayekovým zájmem o teoretickou psychologii a poznatky, které z této oblasti čerpá. Caldwell poukazuje na větší Hayekův příklon k empirickému zkoumání, respektive jeho zdůraznění role empirie v procesu poznání a konsekventně i jednání. Tato „empiričnost“ je tradičně přisuzována vlivu Karla Poppera a jeho falzifikačního modelu vědeckého bádání.⁴ S Caldwellovou periodizací „před a po“ *Economics and Knowledge* se však lze jen sotva spokojit. Jak ukazuje Fleewood či Gaus, Hayek se již od *Sensory Order* a nejspíše od *Constitution of Liberty* přiklání k evolučnímu zkoumání spontánních řádů, či obecně k problému komplexity a z ní vzešlých vlastností komplexních řádů.⁵ Pro mou interpretaci je třeba doplnit, že právě zde Hayek začíná pracovat s evoluční teorií. Kromě diference vůči Misesovi tak lze během padesátých let (a nejspíše v roce 1960) nalézt druhý „zlom“ v Hayekově myšlení. A jedná se právě o tento druhý zlom, který lze považovat jak za ústřední pro pochopení jeho díla, tak zároveň problematizující některá zažitá hayekovská klíse.

(ii) Nástup evolučního způsobu myšlení je důležitý nejen pro to, že „něco“ vysvětluje, ale také proto „jak“ to vysvětluje. V Hayekově díle lze odlišit to, co má být vysvětleno, tedy *explanandum*, a to, pomocí čeho se vysvětluje, tedy *explanans*. Cílem vědeckého bádání ve společenských vědách je

³ Viz Bruce CALDWELL, *Hayek's Challenge*. Chicago: University of Chicago Press 2004, s. 220, srov. Friedrich A. HAYEK, „Economics and Knowledge.“ In: *Individualism and Economic Order*. Chicago: Chicago University Press 1948, s. 33–57. Gray naopak soudí, že Hayek misesovský model praxeologie nikdy nepřijal a vydání této eseje je pouze apel na Misesa k přepracování své teorie, nikoli změna na Hayekově straně. Viz John GRAY, *Hayek on Liberty*. London: Routledge 1998, s. 16–17.

⁴ Debata zabývající se vztahem Popperova a Hayekova myšlení je značně rozsáhlá. Za zmínku stojí především Alan EBENSTEIN, *Hayek's Journey*. New York: Palgrave MacMillan 2003, s. 171–185; John GRAY, *Hayek on Liberty*, s. 106–111; Calvin HAYES, *Popper, Hayek and the Open Society*. London: Routledge 2008, s. 1–40; Anthony O'HEAR, „Hayek and Popper: The Road to Serfdom and the Open Society.“ In: FESER, E. (ed.), *Cambridge Companion to Hayek*. Cambridge: Cambridge University Press 2006, s. 132–147.

⁵ Steven FLEETWOOD, *Hayek's Political Economy*. London: Routledge 2007, s. 77. Srv. Gerald GAUS, „Hayek on Evolution of Society and Mind.“ In: FESER, E. (ed.), *Cambridge Companion to Hayek*. Cambridge: Cambridge University Press 2006, s. 235 (232–258).

podle Hayeka vysvětlit vznik a vývoj tzv. spontánních (složitých, vyrostlých) řádů. V případě kulturní evoluce se jedná o vznik samotné společnosti, tedy adaptivního spontánního řádu jednání, který umožňuje spolupráci a který přesahuje svou komplexitou a velikostí původní malá společenství. Druhým řádem, který nás bude v této studii zajímat, je mysl, tedy spontánní řád nervových spojení klasifikující smyslové poznání a vyrůstající z koevoluce myšlení a jednání. Způsob jak tyto řády vysvětlit poskytuje evoluční teorie popisující graduální selektující proces vznikání a proměny určitých prvků v čase. Těmito prvky budeme v rámci Hayekova myšlení chápat pravidla. S ohledem na společnost se jedná o pravidla týkající se spolupráce v obecném smyslu, v kontextu myslí pak pravidla týkající se postupů apriorních struktur vnímání.⁶ Rozlišení *explanans* a *explanandum* je důležité nejen pro systematickosti výkladu Hayekova evolucionismu, ale také pro kritické přehodnocení některých konstitutivních prvků jeho klasických interpretací. Jak uvidíme dále, Hayek pracuje s evolučním vysvětlením jakožto s vysvětlením vzorce. Specifičnost tohoto evolučního vysvětlení spočívá v tom, že pracuje s neúplností záznamu konkrétních událostí a podstatnou roli přebírá vysvětlení, a konsekventně i predikce, pomocí abstraktních vzorců vysvětlujících jen obecná schémata. Jak uvidíme dále, jedná se o specifickou explanační adaptaci na neznalost, resp. na principiální nemožnost kompletního záznamu dat u určitých jevů. Tento, v hayekovském smyslu evoluční, typ vysvětlení pracuje s omezenou možností empirické evidence, která je dána samotným předmětem zkoumání, tedy komplexními spontánními řády. Výše postulovaný Hayekův příklon k empirii je tak třeba brát s rezervou a spíše v rámci jeho reformulace apriorismu a metody společenských věd. Hayek nikdy zcela nepřijal Popperův model vědeckého bádání, v případě společenských věd ústící do modelu dílčího sociálního inženýrství,⁷ přestože oceňoval mnohé Popperovy postřehy. Hayekův příklon k evoluční teorii má důležité konsekvence i v rámci jeho pojetí vědecké metody. Ještě v roce 1952 v *Kontrarevoluci vědy* pracuje s individualisticko-kompozitivním modelem společensko-vědního vysvětlení. Tento model vysvětlení pracuje s předpo-

⁶ Filosofickým významem termínu „pravidlo“ u Hayeka se v poslední době zabýval například Vladimír Svoboda. Svobodův text je důležitý nejen v tom, že se zamýšlí nad filosofickou dimenzí pojmu pravidla, ale také díky této perspektivě otevírá možnost pracovat s Hayekovými myšlenkami v rámci filosofického diskursu týkajícího se pravidel. Nabízí se pak možné komparace s Wittgensteinem, jehož motivy jsou v Hayekově díle nepřehlédnutelné, ale například i s Rylem, Sellarsem či Brandomem. Vladimír SVOBODA, „F. A. Hayek a (abstraktní) pravidla.“ *Teorie vědy*, roč. 34, 2012, č. 1, s. 77–93.

⁷ Karl POPPER, *Bída historicismu*. Praha: OIKOYMENH 2008.

kladem apriorní uspořádávající myslí, tedy s jistými způsoby fungování myslí determinujícími lidské jednání. Cílem vědy je pak vysvětlit společenské jevy jakožto nezáměrné výtvořiny jedinců.⁸ Nástup evolucionismu v metodologické a epistemologické rovině tyto samotné parametry uspořádávající myslí problematizuje. Abychom pochopili společenské jevy prizmatem metodologického individualismu, musíme atributy individuální myslí nejen předpokládat, ale i vysvětlit jejich původ. Pokud tak činíme pomocí evoluční teorie, nelze již o myslí, a tedy obecněji o apriorismu, uvažovat jako o něčem neměnném a daném. Samotný individualismus se pak stává předmětem kritického přehodnocení. Pokud dále přijmeme Hayekovo rozlišení na systém pravidel chování, kterým se řídí jedinci, a řád jednání, který se týká skupiny, zároveň tím zpochybňujeme redukovatelnost jednoho na druhé. Řády mohou vykazovat emergentní vlastnosti; jejich prvky se k sobě mohou mít určitými způsoby nevysvětlitelnými čistě z individualistických pozic.⁹ Tento problém se týká především skupinové selekce, která je uvažována v Hayekově teorii kulturní evoluce. Nutnost znovu promyšlení a revize těchto důležitých aspektů a témat jeho teorie ukazuje, že evolucionismus v Hayekově myšlení není problém jen okrajový či epifenomenální, ale spíše konstitutivní a vyžadující systematické zaujetí metodologické pozice. Přijetí evoluční perspektivy Hayekem nelze chápat jen jako další rozpracování klasických témat Mengera, Webera či Misesa, ale jako kvalitativně nový pohled na tato témata skrze změnu náhledu na povahu vědeckého vysvětlení a z toho odvozeně i na povahu předmětu tohoto vysvětlení. Následující text je pokusem o expozici struktury Hayekova evolucionismu. Jeho cílem je tedy představit jeho pojetí evoluční teorie jako pokus o reformulaci povahy vědeckého poznání a konsekvencí této formulace. Výchozí rozlišení na *explanans* a *explanandum*, kterému odpovídá členění textu, je snahou o expozici právě této struktury.

Nástroj vysvětlení a metodologický dualismus

V této části se pokusím ukázat, jakým způsobem Hayekovo vnímání evoluční teorie iniciuje změnu ve smýšlení o povaze vědy a vědecké metodologii. Evoluční teorie se již od svého vzniku potýkala s problémem vlastní

⁸ Friedrich A. HAYEK, *Kontrarevoluce vědy*. Praha: Liberální institut 1995, s. 39–40.

⁹ Pro debatu o Hayekově individualismu, respektive konsekvenci evoluční teorie na individualismus viz Bruce CALDWELL, *Hayek's Challenge*, s. 36, 255; Ján PAVLÍK, *F. A. Hayek a teorie spontánního řádu*, s. 709–717; David STEELE, „Hayek's Theory of Cultural Group Selection.“ *Journal of Libertarian Studies*, roč. 8, 1987, s. 171–195.

„vědeckosti“.¹⁰ Klasický ideál vědeckého poznání představovala historicky fyzika, která manifestovala model vědeckého vysvětlení založeného na přírodních zákonech. Ten lze obecně chápat jako formalizovaný vztah několika proměnných. Takto formálně, především pak matematicky, uchopený vztah umožňuje nejen popsat velké množství událostí, ale také lze na jeho základě hypoteticky predikovat budoucí události. V Popperově terminologii nabízí přírodní zákony falzifikovatelné hypotézy. Byla to právě formalizace, která zajistila historický úspěch tohoto modelu vědeckého vysvětlení. Formalizace činí popisovaný vztah abstraktním a obecným a staví ho do kontrastu s jeho aktuální manifestací v podobě konkrétního jevu. Tímto je přírodní zákon chápán jako univerzální, nutný a stojící mimo časové kontinuum, konkrétní jevy jsou pak vnímány jako partikulární, nahodilé a vždy časově ukotvené. Charakter přírodního zákona umožňuje mnohost v realitě se vyskytujících jevů vždy souhrnně subsumovat pod zákony popisující určité společné vztahy či hlediska v rámci těchto jevů. Evoluční vysvětlení je oproti tomuto klasickému modelu specifické v tom, že podobně odlišené formální a aktuální perspektivy sice umožňuje, nicméně zcela jiným způsobem než je tomu v klasickém modelu.¹¹ Tento poznatek je klíčovým pro naši interpretaci Hayeka. Ten si uvědomuje, že evoluční teorie nabízí abstraktní vysvětlovací schéma, a tedy vyhovuje jeho požadavku na abstraktní pojetí vědy, zároveň však toto schéma nevyhovuje fyzikálnímu modelu, a tedy zajišťuje obranu

¹⁰ Ideál vědeckého poznání v 19. století lze spatřovat především v modelu Herschelově a Whewellově. Oba přístupy spatřují jako cíl poznání objevení pravé příčiny sledovaných jevů (*vera causa*). Pro Herschela musela tato příčina splňovat kritéria existence, adekvátnosti a odpovědnosti. To znamená, postulovaná příčina jednak musela existovat, musela být vhodná pro vysvětlení jevu a nakonec byl vyžadován i důkaz, že skutečně je odpovědná za jevy jí přisuzované. Pro Whewella byla pravá příčina ta, která umožňovala tzv. *konsilience indukci*. *Vera Causa* měla sloužit jako sjednocení velké škály pozorovaných jevů, z nichž jsou pomocí indukce abstrahovány obecné zákony až k nevyššímu vysvětlení, tedy pravé příčině. Nakolik Darwin a jeho teorie splňoval podmínky, aby mohl být klasifikován pomocí jednoho či druhého modelu je věcí interpretace. Ať už zvolíme jakýkoli z těchto přístupů, evoluční teorie si uchovává charakteristická specifika, která její klasifikaci problematizují. Srovnej Michael RUSE, *Charles Darwin*. Praha: Academia 2011, s. 72–76; Kenneth WATERS, „The Arguments in the Origin of Species.“ In: HODGE, J. – RADICK, G. (eds.), *The Cambridge Companion to Darwin*. Cambridge: Cambridge University Press 2009, s. 124.

¹¹ Daniel Dennett ve své knize *Darwin's Dangerous Idea* nabízí podnětnou interpretaci evoluční teorie, respektive přirozeného výběru. Dennett si všímá logické struktury evoluční teorie a poukazuje na její algoritmickou povahu. Algoritmus jakožto formální sled jednoduchých kroků garantujících výsledek mu umožňuje vysvětlení vzniku nadmíru komplexních a „nepravděpodobných“ jevů. Algoritmický typ vysvětlení se zároveň principiálně liší od vysvětlení pomocí přírodního zákona. Daniel DENNETT, *Darwin's Dangerous Idea*. New York: Touchstone 1995.

proti tendencím k metodologickému monismu, který byl veden právě z fyzikalistických pozic. Jinými slovy, pro Hayeka je evoluční teorie abstraktní nástroj vysvětlení, který vyvrací scientismus.

Evoluční teorie nabízí historický model vysvětlení. Toto vysvětlení je téměř vždy neúplné, co se týče znalosti faktů a konkrétních událostí, které se na vývoji podílejí, i co se týče jednotlivých přechodových fází. Zároveň je vždy konkrétní, týká se jednotlivých entit, u kterých vysvětluje znaky, které mají. Zmíněná neúplnost záznamu vyjevuje specifický rys evoluční teorie. Její povaha je do značné míry hypotetická a racionální. Za předpokladu znalosti historického mechanismu evoluce – např. přirozeného výběru – musíme absentující empirickou evidenci suplovat domyšlením si hypotetických vysvětlení. Ta se ale nedají zobecňovat a nejsou exaktní. Pokud je evoluce hypotetická, racionální rekonstrukce historie, vzpírá se zároveň možnostem přesné predikce.¹² Evoluční teorie má tedy rovinu konkrétní v podobě popisu partikulárního jevu, a logickou, v podobě obecného nástroje vysvětlení určitého typu jevů. Pro Hayekovu metodologii je důležitá logická rovina, protože umožňuje vymežit rozsah možných či myslitelných variací za předpokladu kontinuálního průběhu určitého selekčního procesu. Evoluční teorie se tak stává specifickou a problematickou kategorií v rámci diskuze o povaze vědy obecně, a konkrétněji diskuze o vztahu věd přírodních a společenských.¹³

Hayek se zásadním způsobem k evoluční teorii hlásí v textu *Stupně vysvětlování* z roku 1955, ve kterém předkládá pro pochopení jeho pozdější

¹² Viz níže v textu v souvislosti s termínem „conjectural history“.

¹³ Důležitým tématem je i filosofická reflexe evoluční teorie, která není historicky nerozporná. Zatímco pro Wittgensteina je evoluční teorie jen další přírodovědnou hypotézou a nemá tedy s filosofií společného nic (je to čistá věda), pro Poppera se naopak jedná výhradně o metafyzický výzkumný program (tedy čistá filosofie) právě z toho důvodu, že neodpovídá vědeckému ideálu manifestovaného na modelu poznání fyzikálního. Samotný Popper později svůj vztah k evoluční teorii pozměnil a stal se jedním z průkopníků jejího vědeckého a filosofického uchopení. Nakonec i Quinem iniciovaný program naturalizace epistemologie, zásadní to zlom v historickém vnímání vztahu vědy a filosofie, operuje s evoluční teorií jako jedním ze způsobů jak tradiční epistemologické problémy - například otázku poznání, kognitivních struktur a vědeckého pokroku - nazírat vědeckou perspektivou. Viz Zuzana PARUSNIKOVÁ, „Popperova darwinistická epistemologie.“ In: HAVLÍK, V. – HRÁBEK, T. *et al.*, *Z evolučního hlediska*. Praha: Filosofía 2011, s. 253–292. Dále pak Tomáš HRÁBEK, „Charles Darwin, filozof pro 21. století.“ *Filosofický časopis*, roč. 57, 2009, č. 6, s. 811–836. K problému s axiomatizací evoluce vyšly díky V. Havlíkovi v našem prostředí v nedávné době dva důležité texty. Viz Vladimír HAVLÍK, „Vědecký status darwinismu.“ *Filosofický časopis*, roč. 57, 2009, č. 6, s. 837–854; Vladimír HAVLÍK, „Vstřícní univerzálnímu evolučnímu přístupu.“ In: HAVLÍK, V. – HRÁBEK, T. a kol. (eds.), *Z evolučního hlediska*. Praha: Filosofía 2011, s. 75–124.

tvorby důležitou distinkci v rámci vědeckého poznání. Jeho pozice je stále charakterizována metodologickým dualismem, nicméně tento dualismus klade demarkační linii nikoli mezi vědami přírodními a společenskými v tradičním smyslu. Odlišení mezi různými způsoby vědeckého vysvětlení je odvozeno od míry komplexity jevů, které jsou předmětem vysvětlení. Evoluční teorii zde Hayek charakterizuje jako nástroj vysvětlení; umožňuje díky své povaze popsat jevy, které jsou dle něho předmětem společenských věd. To neznámá, že by Hayek nově přišel s myšlenkou, že jevy vysvětlované v rámci společenským věd jsou komplexní, nicméně formální charakter evoluční teorie mu poskytuje nástroj, jak takovou komplexitu vysvětlit za specifických podmínek, míry a povahy znalostí, které lze získat o těchto komplexních jevech.

Pronikání evolucionismu do Hayekova myšlení je třeba vnímat v kontextu jeho celoživotní kritiky tradičního vnímání ideálu poznání, respektive snahy uplatňovat na společenské jevy standardy založené na přístupu fyzikálním. Pro Hayeka se jedná o problém klíčový a v jistém smyslu symbolizující konstruktivismus v epistemologii a posléze i v morální a politické teorii.¹⁴ Klíčovou tezí Hayeka je, že rozdíl v předmětu vědeckého poznání znamená rozdíl v metodě vysvětlení.¹⁵ Fyzika se podle Hayeka zabývá jevy jednoduchými, které tvoří tzv. uzavřené systémy.¹⁶ Uzavřenost, respektive jednoduchost neznámá, že je jednoduché tyto jevy vysvětlit, nebo že by vysvětlení bylo banální. Tyto atributy odkazují na fakt, že se dají v principu izolovat a určit veškeré proměnné měřením. To je možné díky tomu, že takové jevy vykazují relativně malý počet proměnných a lze u nich exaktně identifikovat všechny určující faktory. To je podle Hayeka nutné pro fyzikální nomologické poznání. Izolované jevy s konečným malým počtem proměnných lze měřit a vysvětlit pomocí přírodního zákona. Vzhledem k předpokládané

¹⁴ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 19; Friedrich A. HAYEK, „Kinds of Rationalism.“ In: *Studies in Philosophy, Politics and Economics*. London: Routledge Kegan Paul 1967, s. 89; Friedrich A. HAYEK, „Errors of Constructivism.“ In: *New Studies in Philosophy, Politics and Economy*. London: Routledge 1978, s. 3–22; Friedrich A. HAYEK, *Osudná domýšlivost*, s. 73.

¹⁵ Paradoxní je, že nejrozvinutější argumenty pro nemožnost jednotné vědecké metodologie a nevhodnost fyzikálního modelu pro předmět společenských věd Hayek uvádí ve dvou studiích, které bývají považovány za „popperovské“. Přes explicitní odkazování a projevoování respektu vůči Popperově teorii vědy jde však jejich vyznění v zásadních bodech proti Popperovi. Friedrich A. HAYEK, „Stupně vysvětlování.“ In: JEŽEK, T. (ed.), *Zásady liberálního řádu*. Praha: Academia 2001, s. 73–89 a Friedrich A. HAYEK, „Teorie složitých jevů.“ In: JEŽEK, T. (ed.), *Zásady liberálního řádu*. Praha: Academia 2001, s. 90–109.

¹⁶ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 19. Srovnej HAYEK, „Stupně vysvětlování,“ s. 73.

propojenosti vysvětlení a predikce v klasickém Hempelově modelu pak lze na základě přírodního zákona vytvářet testovatelné (a falzifikovatelné) hypotézy. Tento model vědeckého poznání dle Hayeka produkuje obecně použitelná vysvětlení nezávislá na konkrétních událostech.¹⁷ Tato univerzalita spojená s možností úplného poznání všech parametrů pozorovaných (jednoduchých, izolovaných) jevů zároveň podle Hayeka ukazuje na problematičnost aplikace tohoto modelu na předmět společenských věd. Ten podle něj spočívá ve zkoumání spontánních řádů, na které se, jak uvidíme dále, dá aplikovat jen evoluční model vysvětlení. Odlišení předmětu zkoumání tedy vyžaduje odlišení stupně vysvětlení. To samozřejmě neznamená, že fyzikální model je vadný, pouze se týká jiného stupně. Pokud fyzik pohlíží na evoluční vysvětlení vylučující exaktní měření proměnných subsumovaných pod univerzální zákon s podezřením, znamená to, že neodlišuje míru komplexity jevů a pro ně vhodný typ vysvětlení.¹⁸ Z toho vyplývá, že podle Hayeka metodologická neredukovatelnost a tedy odmítnutá „fata morgána“ metodologického monismu je důsledkem komplexní povahy jevů, kterými se mají zabývat společenské vědy.

Komplexní jevy nám nedovolují utvářet zákony, to ale neznamená, že stojí mimo vědu. Umožňují totiž poznat dílčí pravidelnosti – principy.¹⁹ Nemožnost tvorby zákonů znamená také omezenou možnost testování, exaktního měření a vysvětlení. Vysvětlení komplexních jevů, stejně jako jejich predikce, se vždy bude omezovat na princip či vzorec. Bude tedy vymezovat pouze okruh možností. Z hlediska vysvětlení a predikce totiž komplexní jevy nabízí pouze rozmezí možností, které mohou být utvořené nějakým jevem či událostí. To je způsobeno omezenými daty, která o komplexních jevech máme. Z komplexních jevů se totiž nedá izolovat jev jednoduchý, protože podobným postupem se jev deformuje - jeho role v komplexu sestává ze sítě propojení, které znemožňuje exaktní určení.²⁰ Pro Hayeka je toto *vysvětlení vzorce* (tedy vysvětlení kombinace a uspořádání vztahů komplexity) paradigmatické pro evoluční teorii.²¹ Tento vzorec je cenný sám o sobě. Hayek tvrdí, že individuální události nejsou pro studium komplexních jevů

¹⁷ *Ibid.*, s. 76.

¹⁸ *Ibid.*, s. 83.

¹⁹ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 30.

²⁰ Friedrich A. HAYEK, „Pretence of Knowledge.“ In: *New Studies in Philosophy, Politics and Economy*, London: Routledge 1978, s. 26.

²¹ HAYEK, „Stupně vysvětlování,“ s. 81. Srovnej HAYEK, „Teorie složitých jevů,“ s. 98–99.

na prvním místě, cílem poznání je právě vzorec.²² Toto schéma vědeckého vysvětlení je klíčové pro pochopení jeho teorie spontánních řádů, především pak společnosti a mysli. Na tento vztah Hayek upozorňuje ve svém často citovaném výroku, kdy hovoří o myšlenkách spontánního řádu a evoluce jako o myšlenkových dvojčatech.²³

Vysvětlení vzorce, které je pro pozdní Hayekovo myšlení neoddělitelné od evoluční teorie tak mění perspektivu, kterou je tradičně vnímána odlišnost sociálních a přírodních věd. Evoluční teorie vzhledem ke své logické struktuře, která pracuje s neúplnou možností faktické evidence, a je tedy schopna poskytnout pouze vysvětlení vzorce, umožňuje chápat kategorizace vědeckého vysvětlení na základě stupně složitosti jevů, které mají být vysvětleny. Evoluční teorie se podle něj zabývá právě jevy, které jsou nejsložitější, protože je u nich nemožné získat veškerá fakta a tedy poskytnout detailní vysvětlení a popsat všechny proměnné. Čím složitější řád, tím méně dostupných faktů a v návaznosti na to je pro tyto jevy vědecky nosnější vysvětlení pomocí vzorce, které určité fakty předpokládá, aniž by je nutně bylo nutné pozorovat či měřit.

Postupné zapracovávání evoluční teorie jakožto nástroje vysvětlení, které jsme zasadili do poloviny 50. let, zároveň mění i význam kompozitivní metody, kterou Hayek vnímal ještě v *Kontrarevoluci vědy* jako vysvětlení principu fungování spontánních řádů. Badatelský zájem, který je představen v díle *Sensory Order* zakládá odlišné pojetí povahy mysli v rámci vědeckého vysvětlení. Ačkoli Hayek se v *Sensory Order* na evoluční teorii explicitně odvolává jen pomálu, následující texty věnující se povaze vědeckého vysvětlení,

²² „Teorie vývoje přirozenou selekcí popisuje druh procesu (nebo mechanismu) nezávislého na konkrétních událostech, za nichž se na Zemi odehrál, a který by se mohl aplikovat na běh událostí i za značně odlišných okolností a vyústit ve vytvoření zcela odlišného souboru organismů. Základní myšlenka teorie je jednoduchá, a teprve aplikací na konkrétní okolnosti se ukáže její mimořádná plodnost a prostor jevů, které vysvětluje [...] popisuje pouze prostor možností.“ HAYEK, „Teorie složitých jevů,“ s. 95, srovnej s HAYEK, „Poznámky k vývoji systému pravidel chování,“ s. 59–72. Evoluční vysvětlení popisující vzorec přirovnává Hayek také k algebraické rovnici: „Vezmeme-li model formy sestávající ze systému algebraických rovnic nebo „větých rovnic“, bude obsahovat tvrzení o struktuře vztahů, i když neznáme hodnotu žádné proměnné a i když máme jen nejobecnější informaci o charakteru funkcí, které se u něj vyskytují: stále ještě bude vylučovat možnost výskytu jistých kombinací u každého jevu, o němž model tvrdí, že jej zobrazuje; řekne nám jak to, které kombinace proměnných mohou kdykoli nastat, tak to, jakého rozpětí hodnot mohou ostatní proměnné nabýt, když hodnota jedné nebo více proměnných je známá. HAYEK, „Stupně vysvětlování,“ s. 84.

²³ Friedrich A. HAYEK, „Poznámky k vývoji systému pravidel chování.“ In: JEŽEK, T. (ed.), *Zásady liberálního řádu*. Praha: Academia 2001, s. 69. Srovnej s GAUS, „Hayek on Evolution of Society and Mind,“ s. 232.

funkce pravidel a vnímání, reflektují komplexitu lidské mysli a důsledky této komplexity pro metodologii vědy. Zatímco individualismus kompozitivní metody chápe jako „fakta“ sociálních věd subjektivní mínění, představy a přání jednotlivých individuí,²⁴ pozdější práce se orientují na způsoby, jakými se vůbec mohou ustavit určité vzorce vnímání.²⁵ Tento posun od prostého konstatování a předpokladu určitých faktů sociálních věd k zájmu o vysvětlení jejich původu je charakterizován postupným důrazem na pojem „pravidla“. Ten se totiž pojí nejen s určitými pravidelnostmi v jednání, ale i se samotným fungováním mysli, jakožto řádu pravidel či vzorců klasifikace dat. Je to právě pojem pravidla, který ustavuje vztah mezi lidským jednáním, které má jako svůj nezamyšlený důsledek vznik společnosti, a myšlením. Tento vztah byl sice jedním ze základních motivů už Misese, ale je to až Hayek, který tento vztah vysvětluje prismaticem evoluční teorie. Tím Hayek poukazuje nejen na proměnlivost společnosti a mysli, ale i na jejich souběžný vznik a vývoj. Evoluční teorie jakožto nástroj pro vysvětlení spontánních komplexních řádů tomuto vztahu poskytuje vědeckou metodu.

Tím způsobuje významnou kvalitativní změna v pojetí metodologie vědy, a představuje schéma pro popis spontánních řádů nejen v rámci problematiky kulturní evoluce, ale i v ostatních oblastech filosofických a obecně metodologických. Vysvětlení abstraktních vzorců jakožto cíle společensko-vědního poznání lze vnímat jako pokračování Hayekova boje proti objektivismu, historismu a kolektivismu scientistického pohledu na vědu. Vysvětlení vzorce nepracuje s objektivně měřitelnými proměnnými a nezakládá tedy exaktní kvantifikovatelnou vědu. Zároveň vzhledem k variabilitě a nahodilé historické proměnlivosti vazeb v rámci těchto vzorců není možné na základě takového poznání vytvářet deterministické modely historického vývoje. Evoluční pojetí historie je sledovatelné jen abstraktní metodou *ex-post*. Povaha takto pojatého „historického“ záznamu navíc neumožňuje extrapolovat další vývoj. Jeho model evolučně „otevřených“, tedy neúčelých dějin a s ním spojená otázka epistemologického deficitu společenských

²⁴ HAYEK, *Kontrarevoluce vědy*, s. 33.

²⁵ Například Fleetwood charakterizuje tuto změnu v perspektivě jako přechod od horizontálního k vertikálnímu subjektivismu. V centru zájmu vědeckého vysvětlení je stále jedinec. Horizontální zkoumání vnímá jeho subjektivní mínění, představy a přání jako daná a vědecké vysvětlení se soustředí na mechanismus, jakým na základě těchto faktů vyvstávají komplexní řády. Vertikální zkoumání nebere tato fakta jako daná, ale vysvětlení jejich původu bere jako svůj hlavní úkol. Z toho je zřejmé, že oba přístupy pracují s odlišným modelem mysli a z toho odvozené i s jiným modelem vědeckého vysvětlení. FLEETWOOD, *Hayek's Political Economy*, s. 147.

věd, vyrůstání spontánních řádů a konečně i původu společnosti a myslí, jsou možné jen díky specifickému uchopení evoluční teorie jako nástroje vysvětlení.

Kulturní evoluce a pravidla

Pokud vyjdeme z výše představené metodologické pozice, staví Hayek svův metodologický dualismus především na kritériu míry složitosti jevů. V tomto ohledu je zpochybněno tradiční dělení na vědy společenské a přírodní. Evoluční teorie poskytuje takový typ vysvětlení vzorce, který je aplikovatelný na určité typy řádů, jejichž povaha však nemusí nutně spadat do této tradiční klasifikace. Vysvětluje povahu jevů biologických i společenských. Tento stav dokumentuje i povaha řádů společnosti a myslí. Společným znakem jim je míra složitosti. Přestože evoluční teorie může vysvětlit i řády relativně jednoduché, důležitějším znakem je její schopnost vysvětlit řády, které mohou nabývat jakéhokoli stupně složitosti. Hlavním předmětem evolučního vysvětlení jsou tak řády spontánní neboli vyrostlé. Hayek předkládá rozmanité příklady těchto řádů. Považuje za ně jevy, jako jsou například formace hus při letu či stád při obraně před nepřítelem.²⁶ Jindy za ně považuje obecný charakter krystalů a sloučenin.²⁷ Jeho definice řádu (či také v jeho terminologii vzorce, systému či struktury) zní: „stav věcí, v němž se velký počet prvků různých druhů má k sobě navzájem tak, že znalost každé nějaké prostorové nebo časové části celku nám umožňuje vytvářet správná očekávání týkající se zbytku, nebo alespoň očekávání, která mají dobrou pravděpodobnost, že se ukáží jako správná“.²⁸ Tato definice nám ozřejmuje dva hlavní atributy řádu. Jednak obsahuje velké počty prvků a vazeb mezi těmito prvky, tedy ho lze popsat jako řád složitý. Dále tato definice nastiňuje otázku možnosti vysvětlení takového řádu. Vzhledem k jeho složitosti ho nelze detailně popsat na úrovni konkrétních prvků a vazeb ve smyslu přesné specifikace jejich vlastností. Zároveň ale prvky a vazby vykazují určité pravidelnosti, které umožňují na základě znalosti určité části odhadovat povahu části jiné, resp. povahu celku. Evoluční teorii pak představuje způsob vysvětlení vzorce, který je podle Hayeka schopen vědecky pojmut vznikání těchto řádů tím, že umožňuje popis určitých vzniku a vlastností vzorců či pravidelností tyto řády charakterizující.

²⁶ HAYEK, „Poznámky k vývoji systému pravidel chování,“ s. 62.

²⁷ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 46.

²⁸ *Ibid.*, s. 43.

Pro kulturní evoluci je zásadní myšlenka vývoje pravidel, ze kterých povstává spontánní řád společnosti. V této souvislosti Hayek využívá pojmovou distinkci *systému pravidel chování* a řádu či vzorce jednání,²⁹ přičemž evoluční teorie je způsobem jak vysvětlit řád jednání na základě jeho vzniku ze systému pravidel chování. Evoluční teorie je schopna vznik takového řádu zpětně rekonstruovat, ale vzhledem k nemožnosti historického záznamu se jedná o rekonstrukci hypotetickou, či Hayekovými slovy teoretickou.³⁰ Takováto rekonstrukce, která je vlastní vysvětlení vzorce, však nemá podle Hayeka konstruktivistické konotace. Jedná se pouze o hypotézu možného vzniku určitého řádu, aniž by se jednalo o konstrukci takového řádu. Zpětná rekonstrukce je tedy nutně v jistém smyslu historická. Hayek používá v souvislosti s evoluční teorií pojem „conjectural history“.³¹ Tento koncept historie, jak bylo zmíněno výše, využívá k domýšlení průběhu vývoje tam, kde chybí fakta. Aplikuje tedy vysvětlení vzorce a zvažuje možné a pravděpodobné kroky geneze komplexních řádů. Hayek v rámci této problematiky také akcentuje teoretickou povahu společensko-vědního poznání, u kterého pro něj má pochopení vzorce či principu primát. Zároveň tento postup vnímá v historické konotaci s tradicí filosofie Huma, Mandevilla, Vica či Mengera. Všichni tito autoři se snaží řády, které jsou výsledkem lidského jednání, nikoli však lidského záměru,³² vysvětlit pomocí podobné metody.³³ Pojetí společnosti jakožto určitého řádu jednání a distinkce mezi systémem pravidel chování a řádem jednání má důležité konsekvence nejen pro identifikaci jednotky selekce, jak ukážeme dále, ale i pro výše naznačenou otázku individualismu. Samotný řád má v Hayekově podání určité emergentní vlastnosti; lze na něm sledovat atributy, které nejsou redukovatelné

²⁹ HAYEK, „Poznámky k vývoji systému pravidel chování,“ s. 59.

³⁰ *Ibid.*, s. 67.

³¹ Tento termín lze přeložit několika způsoby. Například Ján Pavlík se v návaznosti na interpretaci tohoto pojmu u skotských osvícenců (ze kterých čerpal i Hayek) zmiňuje o několika variantách: „filosofická historie“, „teoretická historie“, „teoreticko-historická metoda“, „historie založená na domněnkách“ či dokonce „historie používající v nezbytném případě fundamentální zdůvodněné domněnky“. Srovnej PAVLÍK, F. A. *Hayek a teorie spontánního řádu*, s. 24 a dále pak s. 577. Jako nejlepší varianta se jeví *teoreticko-historická metoda*. Tento termín totiž explicitně odkazuje k teoretickému pojetí historie i ke skutečnosti, že se jedná o vědeckou metodu. Tímto jasně ukazuje, že se jedná o abstraktní nástroj vysvětlení určitých jevů, resp. že ony „domněnky“ jsou vzhledem k předmětu vysvětlení legitimním nástrojem. Nejlépe tedy vyjadřuje smysl, ve kterém Hayek termín „conjectural history“ užívá.

³² Friedrich A. HAYEK, „Výsledky lidského jednání, nikoli však lidského záměru.“ In: JEŽEK, T. (ed.), *Zásady liberálního řádu*. Praha: Academia 2001, s. 35; HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 45.

³³ HAYEK, *Osudná domýšlivost*, s. 76.

a vysvětlitelné jen z vlastností jeho konstitutivních částí. Způsob, jakým se mají k sobě určité části řádu, produkuje nové vlastnosti.

Komplexní řád jednání podle Hayeka vykazuje určité charakteristické prvky. Skládá se z velkého množství prvků, které se k sobě mají v určitém vztahu a je to právě povaha těchto vazeb, která umožňuje jeho vznik a určuje jeho charakter. Komplexní řád je sebe-utvářející a sebe-zachovávající. Není řízen vědomým plánem, tedy není cíleně vytvářen. Tato absence vědomého záměru je důsledkem, že řád je řízen abstraktními pravidly, neboli formálními postupy, determinujícími lidské jednání. Pokud je dle Hayeka cílem teorie společnosti rekonstrukce vzniku těchto řádů, je třeba zaměřit pozornost na systém pravidel chování. Pravidla chování se řídí členové určité skupiny a lze je chápat jako instrukce. Hayek pravidla popisuje jako „pravidelnost chování jednotlivců bez ohledu na to, zda je takovéto pravidlo jednotlivcům „známé“ v jakémkoli smyslu,“ dále také nezáleží na tom, zdali „jsou pravidla chování vrozená (předána geneticky) nebo naučená (předána kulturně)“.³⁴ Pravidla podle Hayeka mohou být explicitní (tedy artikulovaná a poznatelná jedinci) či implicitní (neartikulovaná a předávaná bez vědomé znalosti těch, kteří se jimi řídí). Hayek si je vědom, jakkoli to u mnohých interpretů nebývá příliš reflektováno, že v historickém vývoji dochází k mísení a vzájemnému ovlivnění pravidel, které jsou vědomě konstruovány a těmi, která mají původ spontánní.³⁵ Pro Hayeka jsou filosoficky zajímavější pravidla spontánní a implicitní. Nejen že mu umožňují vymezit jeho pozici vůči konstruktivismu, zároveň mají také důležitou roli v jeho epistemologii. Podle Hayeka se totiž pravidla řídí jak jednání, které utváří evoluci kulturní, tak i myšlení, u kterého můžeme s jistým interpretační licencí hovořit o evoluční epistemologii.³⁶ Implicitní a abstraktní pravidla, u nichž sledujeme jejich evoluční genezi, se vztahují a aplikují na neznámý počet osob a jevů a proto popisují široké třídy jednání.³⁷

V evolučním schématu musí systém pravidel vykazovat pro jedince a skupiny jimi se řídicí určitou výhodnost ve smyslu zvyšování zdatnosti.

³⁴ Alternativní definice pravidla viz Friedrich A. HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*. Praha: Academia 1994, s. 76. Zde se o pravidle hovoří jako dispozici k určitému jednání (v Hayekově podání tedy určitý *postup*). Srovnej Friedrich A. HAYEK, „Poznámky k vývoji systému pravidel chování,“ s. 59.

³⁵ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 51, 169; srovnej Friedrich A. HAYEK, „The Confusion of Language in Political Thought.“ In: *New Studies in Philosophy, Politics and Economy*. London: Routledge 1978, s. 74–75.

³⁶ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 144.

³⁷ *Ibid.*, s. 167.

Pravidla pak lze vnímat jakožto adaptace, které se vytvářejí a mění v souvislosti s okolními podmínkami. Abstraktní charakter pravidel vztahující se k třídám jednání pak implikuje, že se jedná o adaptace na neznalost.³⁸ Pokud by bylo možné koncentrované vědění o všech znalostech, potřebách a přáních jedinců, pravidla určité společnosti by mohla být konkrétní a bylo by možné explicitně určovat, co se má dělat. Jelikož tato znalost v rozšířeném řádu velké společnosti možná není, zůstává charakter pravidel abstraktní. Identifikace pravidel tvořící systém jakožto referenčního bodu či jednotky kulturní evoluce je jednou z plausibilních možností čtení Hayeka. Hayekovo schéma kulturní evoluce však bývá často popisováno jako schéma skupinového výběru. Selektce v rámci tohoto způsobu čtení má probíhat mezi skupinami, u nichž se prokazuje jejich evoluční zdatnost.³⁹ Skupinový výběr bývá tradičně odmítán vzhledem ke své nepravděpodobnosti. Zvyšování zdatnosti skupin je možné jen skrze kooperaci jejich členů, čímž otevírá otázku možnosti kooperace jako takové, tedy otázku altruismu. Možnost kooperace jedinců v rámci skupiny je v této souvislosti problematizováno možnostmi kolektivního jednání a otázkou „černého pasažéra“. Jestliže je pro jedince evolučně výhodnější jednání jen ve vlastním zájmu, nelze předpokládat vznik spolupráce. Bez ní pak není možné zvyšovat zdatnost skupiny, a vysvětlení kulturní evoluce na základě tohoto pojetí výběru se stává sporným.⁴⁰ U Hayeka se v rámci problematiky jednotky výběru setkáváme s dvěma důležitými faktory. (i) Není zcela zřejmé, co má Hayek na mysli, když hovoří o úrovni výběru, tj. úrovni, na které se odehrává kulturní evoluce. Občas totiž tvrdí, že výběr neprobíhá *mezi skupinami*, ale *mezi řády jednání* skupin.⁴¹ Přirozený výběr kulturní evoluce by v tomto případě selektoval

³⁸ *Ibid.*, s. 144.

³⁹ Erik ANGNER, „The History of Hayek’s Theory of Cultural Evolution.“ *Studies in History Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, roč. 33, 2002, s. 695–718. Srovnej STEELE, „Hayek’s Theory of Cultural Group Selection.“

⁴⁰ Teorii skupinového výběru se přesto v moderní literatuře dostává jisté věrohodnosti a to především s vydání knihy Sobera a Wilsona. Otázkou, nakolik může tento trend změnit interpretaci Hayeka, se podrobněji zabývá Zywicki. Přestože nabízí vstřícnější interpretaci než autoři, kteří se proti jeho skupinové selekci radikálně ohrazují, i tak je podle něj v Hayekově pojetí mnohé nejasné. Především mechanismus selektce a jeho historická adekvátnost. Viz Elliott SOBER – David WILSON, *Unto Others: The Evolution and Psychology of Unselfish Behavior*. Cambridge, MA: Harvard University Press 1998; T. J. ZYWICKI, „Was Hayek Right About Group Selection After All?“ Review Essay of *Unto Others: The Evolution and Psychology of Unselfish Behavior*, by Elliott Sober and David Sloan Wilson.“ *Review of Austrian Economics*, roč. 2000, č. 13, s. 81–95.

⁴¹ HAYEK, „Poznámky k vývoji systému pravidel chování,“ s. 60–61. Srov. HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 26 a 80.

mezi řády jednání, které vznikají ze systému pravidel chování a které zvyšují schopnosti skupiny přežít. Evoluční výhodu by potom měl řád, který byl schopen pojmut větší skupinu jedinců povahou pravidel, jimiž je tvořen. Určité řády jednání tedy zanikají tím, že nejsou utvářeny životaschopnými pravidly. Především ve svém posledním díle *Osudná domyšlivost* však Hayek hovoří převážně o výběru *skupin*.⁴² To je ale problematická pozice vzhledem k samotným předpokladům Hayekovi teorie. Především proto, že činí marginálním rozdíl mezi systémy pravidel chování a řády jednání. Ne zcela koherentní přístup Hayeka k této problematice vede k častým interpretačním obtížím, nicméně existují dobré důvody k přesvědčení, že selekce probíhá v Hayekově spíše mezi řády jednání, než mezi skupinami. (ii) Hayekův důraz na omezenou racionalitu, respektive důraz na nemožnost racionální tvorby pravidel a omezenou možnost rozumu pravidla popsat či artikulovat specifikuje jeho pojetí vztahu jedince a skupiny. Jedinec vůči skupině nevystupuje jako utilitarista zvažující efekt plynoucí z každé volby vzhledem ke své zdatnosti. Naopak, rozum sám je produktem mezilidských vztahů (a v posledku produktem evoluce). Člověk „dříve jednal, než myslel a nechápal dříve, než jednal“.⁴³ Kulturní evoluce tedy začíná na úrovni jedince, který však nevystupuje jako racionální agent jak je tomu v klasických kritikách skupinového výběru. Hayek se tak může bránit i námitkám typickým pro debaty o vzniku a možnostech altruismu. Jeho teze je spíše humovská, kde jedinec vnímá „výhodnost“ dodržování systému pravidel, na základě jejich tradičního dodržování, které není schopen vědomě zkonstruovat a často ani explicitně vyjádřit, ale které v důsledku vedou k zachování společnosti. Jeho vnímání výhodnosti systému pravidel není racionální volbou a ani nemusí být racionálně reflektováno.⁴⁴

Otázka co je předmětem selekce a co je tedy vystaveno selekčnímu tlaku je třeba vnímat v souvislosti s tím, nakolik je Hayek darwinistou, resp. jaký je

⁴² HAYEK, *Osudná domyšlivost*, s. 30 a 83. Srov. Ulrich WITT, „The Theory of Societal Evolution: Hayek's Unfinished Legacy.“ In: BIRNER, J. – ZIP, R. van (eds.), *Hayek, Co-ordination and Evolution*. London: Routledge 1994, s. 178–189.

⁴³ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 26.

⁴⁴ Humeovské motivy jsou u Hayeka patrné především tehdy, když svůj výklad pravidel vztahuje na vznik norem. Sdílí s Hudem myšlenku, že normy nejsou výsledkem činnosti rozumu a jejich původ je konvenční; závisující na morálním citu jedince a jeho ohledu na celkovou užitečnost pravidel. Podobně i Humova diference typů společenství či snaha překonat tradiční dichotomii *sysis x nomos* (*natural x artificial*) je pro Hayekovu právní a morální teorii významná. Friedrich A. HAYEK, „The Legal and Political Philosophy of David Hume.“ In: *The Trend of Economic Thinking*. London: Routledge 1991, s. 97–116. Dále též David HUME, *The Philosophical Works of David Hume*. Vol II. Boston: Little, Brown & Co. 1854, s. 235.

podle něj vztah mezi kulturní a biologickou evolucí. Často lze v Hayekových textech vysledovat určitý ambivalentní vztah vůči Darwinovi, jakožto původci evoluční teorie v její současné dominantní podobě.⁴⁵ Na jedné straně Hayek uznává nezpochybnitelný Darwinův přínos,⁴⁶ avšak současně často relativizuje, nakolik byl jeho přínos skutečně novátorský: „Společenský teoretik z 19. století, který se musel ideji vývoje učit od Darwina, nebyl hoden své mzdy“.⁴⁷ Hayekovo tvrzení zde navzdory své formě nic příliš radikálního neříká. Pojem či idea vývoje byla v intelektuálním dědictví západní filosofie zakořeněna již před Darwinem. Radikalita Darwinova příspěvku spočívá v popisu charakteru onoho vývoje, v jeho případě v tezi o stromu života a přirozeném výběru. Hayek se ale často odvolává na teoretiky skotského osvícenství, kteří již století před Darwinem rozpracovávali vývojové teorie společností, jazyka či práva. Jedná se především od Adama Fergusona, Adama Smithe, Davida Huma a později též Mengera a Misesa.⁴⁸ Pro samotné Hayekovo pojetí je zajímavější si povšimnout rozdílů a podobností, které Hayek nachází mezi biologickou a kulturní evolucí. Je zřejmé, že jeho pojetí evoluce je především lamarkistické. Tedy, kulturní evoluce funguje na mechanismu předávání naučených vlastností. Systémy pravidel se předávají nápodobou (imitací) spíše než biologickou formou dědění instinktů. Tím se rádius kulturní evoluce významně rozšiřuje. Pravidla jsou získávána nejen od pokrevních příbuzných, jak je tomu u biologicky determinované evoluce,

⁴⁵ Přes jistý interpretační konsenzus o Hayekově lamarkismu (Gaus, Angner), vydatně podpořeného Hayekovým četným odvolávání se na něj, nabízí například Marciano ještě jinou cestu. Hayek vskutku není darwinistou v tom smyslu, že by plně přijímal aspekty přirozeného výběru z díla *O původu druhů* a jejich aplikaci na kulturní vývoj. Nicméně přebírá mnohé z díla *O původu člověka*, především tezi o vývoji určitých kulturních vzorců. Tato interpretace se však zdá řešit pouze sémantický problém – Hayek je darwinistou, pokud přihlédneme k pojetí kulturní evoluce u něj a Darwina. Jelikož ale samo Darwinovo pojetí kulturní evoluce nese značné lamarkistické rysy, pro věcnou analýzu není Marcianův pohled příliš nosný. Viz Gerald GAUS, „Hayek on Evolution of Society and Mind;“ ANGNER, *Hayek and Natural Law*; Alain MARCIANO, „Why Hayek is Darwinian (after All)? Hayek and Darwin on Social Evolution.“ *Journal of Economic Behavior & Organization*, roč. 71, 2009, č. 1, s. 52–61.

⁴⁶ HAYEK, *Osudná domýšlivost*, s. 32.

⁴⁷ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 29. Srov. Friedrich A. HAYEK, *The Constitution of Liberty*. Chicago: University of Chicago Press 1960, s. 53.

⁴⁸ Například Angner poukazuje také na vliv oxfordského zoologa Alexandera M. Carr Saundersa. Erik ANGNER, „The History of Hayek’s Theory of Cultural Evolution.“ *Studies in History Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, roč. 33, 2002, s. 695–718. Srovnej Friedrich A. HAYEK, „Poznámky k vývoji systému pravidel chování,“ s. 60; Luciano ANDREOZZI, „Hayek Reads the Literature on the Emergence of Norms.“ *Constitutional Political Economy*, roč. 16, 2005, č. 3, s. 227–247.

ale přenos a učení pravidel funguje na společenské úrovni. Na druhou stranu však nelze opominout, že dle *Sensory Order* je sám rozum i mysl, respektive způsoby třídění našich smyslových zkušeností, výsledkem evoluce. Určité dispozice k typům jednání musí být tedy alespoň zčásti dané biologicky, pokud nemáme přistoupit na možnost jejich potenciální kompletní přeměny výchovou. Rozum a společnost se vyvíjí společně, nicméně i ve zmíněném *Sensory Order* klade Hayek důraz na nervová spojení jakožto abstraktní třídící pravidla. Tím, že se jedná o spojení nervová, je určitý biologický předpoklad nutný. Kulturní a biologická evoluce se tak prostupují. V opačném případě by Hayek ustrnul v klasickém karteziánském dualismu neměnné mysli a proměnlivé hmoty, kterému se vyhýbal, protože tento ontologický dualismus je podle něj původcem konstruktivistického racionalismu.⁴⁹ Ani Hayekem často zmiňovaná distinkce mezi kulturní a biologickou evolucí tedy není neproblematická. Argumentem však je, že zásadní formování našich kognitivních struktur se „datuje“ do historicky nejstarších období lidských společenství. Proto je vliv kultury na tyto struktury jen velmi omezený. Přestože kulturní i biologická evoluce nabízejí podobný typ vysvětlení, tedy „vysvětlení vzorce“, a s tím spojený předmět, tedy spontánní řády, liší se v jednotce a mechanismu replikace.

Dříve než bude smysluplné zabývat se povahou mysli, kterou jsme identifikovali jako komplementární řád k řádu jednání, je třeba identifikovat, jakým způsobem učení umožňuje replikaci pravidel. Mechanismus replikace pravidel v Hayekově schématu zajišťuje proces učení; někdy také imitace či nápodoba.⁵⁰ Jelikož jsou pravidla adaptivní instrukce pro jednání jedinců, je nezbytné pro zachování celkového řádu jednání, aby se pravidla replikovala pokud možno přesně, tedy aby stále platila jejich výhodnost (zvyšování zdatnosti řádu se zachovat). Je zřejmé, že pouhé učení imitací nestačí, neboť nesplňuje parametr přesnosti replikace. Imitace totiž může být nepřesná. Hayek využívá svojí teorii mysli, aby učení imitací vysvětlil pomocí širšího teoretického rámce. Jestliže jednání a myšlení jsou kongenericky spojené, potom musí být vysvětlovány společně. Mysl tedy obsahuje dispozice k učení se pravidlům a k jejich replikaci natolik věrné, aby na jejím základě bylo možné vysvětlit zachování řádů z pravidel vzešlých. Tímto Hayek ospravedlňuje nejen svoji snahu spojovat evoluční vysvětlení na úrovni mysli a společnosti,

⁴⁹ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 20–21, HAYEK, „Kinds of Rationalism,“ s. 86; HAYEK, „Errors of Constructivism,“ s. 5–6.

⁵⁰ Friedrich A. HAYEK, „Pravidla, vnímání a srozumitelnost.“ In: JEŽEK, T. (ed.), *Zásady liberálního řádu*. Praha: Academia 2001, s. 40.

zároveň tím podtrhuje svoji akcentaci pravidel implicitních a nevědomých. Ta hrají v jeho epistemologickém a evolučním projektu hlavní roli.

V souvislosti s kulturní evolucí a její pozdní formulací je třeba zmínit téma, které je stěžejní především v Hayekově *Osudné domýšlivosti*. Zde Hayek často hovoří o tradici, jakožto nositelce pravidel a také způsobu, jakým jsou předávána.⁵¹ Tradice založená na zvykovém chování vychází z habituálních reakcí (instinktů) a je předpokladem pro následný rozvoj racionality. Stojí tak mezi instinktem a rozumem a stává předmětem evolučního vysvětlení kulturní evoluce. Tradice předávaná učením se pravidlům zároveň umožňuje adaptaci jedinců na velikost a růst moderních společností. Jak poukazuje Hayek, vývoj civilizace předstihuje vývoj biologický. Lidský mozek není připraven na rozšířený řád velké společnosti (tj. *Great Society*), která vykazuje jinou strukturu vztahů než společnosti malé ve formě tlup a kmenů. Tento rozšířený řád moderní společnosti vyžaduje změnu jednání, které již nemůže vycházet habituálních reakcí, zároveň ale není možné plně racionální a detailní pochopení a přizpůsobení se společnosti. Tradice, tak jak je představena v tomto Hayekově posledním díle, má zásadní formativní dopad na podobu společnosti a řád jednání, který ji tvoří.

Souhrnně řečeno, evoluční typ vysvětlení jakožto vysvětlení vzorce může vysvětlit vznik složitých řádů včetně společnosti. Lamarckistický mechanismus funguje na úrovni pravidel, respektive systému těchto pravidel. Tato pravidla většinou nelze racionálně konstruovat, protože jsou implicitní a nevědomá,⁵² neboť samotná racionalita je předpokládá pro svůj vlastní vznik.⁵³ Racionální reflexe do procesu může vstoupit a za určitých okolností i spoluvytvářet společnost, nicméně celkový charakter tohoto řádu dán tím, že se jedná o nezamýšlený výsledek lidského jednání.

Mysl mezi Kantem a Humem

Jak bylo řečeno, mysl je spontánním řádem neodmyslitelně spjatým se společností, a pokud existuje spojení mezi evolucí a spontánními řády, musí i zde být aplikované evoluční schéma vysvětlení. Čistě z hlediska chronologické klasifikace je v otázce povahy mysli nejvýznamnějším Hayekovým

⁵¹ Friedrich A. HAYEK, *Osudná domýšlivost*, s. 16–33.

⁵² Friedrich A. HAYEK, „Errors of Constructivism,“ s. 8; srovnej Friedrich A. HAYEK, „The Confusion of Language in Political Thought.“ In: *New Studies in Philosophy, Politics and Economy*. London: Routledge 1978, s. 81–82.

⁵³ HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 34; HAYEK, „Errors of Constructivism,“ s. 8.

dílem *Sensory Order*. Zde předložené schéma vysvětlení původu našich kognitivních struktur odpovídá tomu evolučnímu, jak se s ním setkáváme v dílech pozdějších.⁵⁴ Teorie myslí je pro Hayeka klíčovým tématem a těžko lze bez zmínění jeho specifik plně docenit ani pochopit jeho poznatky v ostatních oborech, jak tomu ostatně napovídá dosavadní interpretace.⁵⁵ Hayek koneckonců sám upozorňoval na to, že jeho primárním filosofickým zájmem byla teoretická psychologie.⁵⁶ Mnozí autoři upozorňují, že zájem o tuto disciplínu lze datovat do dob jeho studií a tedy dříve než přichází jeho věhlas v oboru ekonomie.⁵⁷ Teze, které jsou Hayekem rozpracovány v letech dvacátých, se dočkaly svého řádného teoretického zpracování až s vydáním *Sensory Order*, nicméně teorie lidské mysli je určující částí jeho díla po celou dobu, tedy i v období vlivu misesovské praxeologie. Jak bylo řečeno výše, Hayek se odklání od Misesova pojetí apriorismu, nikoli však od apriorismu jako takového. Jedná se spíše o přechod od praxeologie k pojetí založenému na implicitním a nevědomém přejímání evolučně selektovaných pravidel správného jednání. Základní epistemologickou pozicí v *Sensory Order* je konekcionismus (*connectionism*). Tento přístup lze pojímat jako pokračování psychologického projektu asocianismu, který tvořil pilíř novověkých epistemologií Locka, Huma či J. S. Milla. Podlé této teorie jsou myšlenky spojeny zákony asociace (jako je podobnost, kontinuita a podobně). Hayekův konekcionismus nicméně eliminuje metafyzické (především ontologické) předpoklady novověkého asocianismu tím, že odmítá hledět na mysl jako na samostatnou ontologickou kategorii odlišnou od hmoty.

⁵⁴ O evolučním vývoji mysli přítomném v *Sensory Order* hovoří například Mulligan: „In Hayek’s view, the sensory order we construct in the mind is a spontaneously evolving order that the organism adapts – for the most part unconsciously – to address its evolving needs. The external environment may change, eventually requiring revision of the sensory order, or the organism may mature through experience to revise the sensory order even in the absence of external chase.“ Robert MULLIGAN, „The Sensory Order: Operational Epistemology as an Evolutionary Adaptation.“ In: BUTOS, W. N. (ed.), *The Social Science of Hayek’s The Sensory Order. Advances in Austrian Economics*. Vol. 13. Bingley: Esmerald Group Publishing Limited 2010, s. 83–114.

⁵⁵ Steele si všímá Hayekovy průkopnické role na poli evoluční psychologie, neurologie a kognitivní vědy. Viz Gerald STEELE, „Hayek’s Sensory Order.“ *Theory & Psychology*, roč. 12, 2002, č. 3, s. 387–409, srovnej Gerald STEELE, „Reflecting upon Knowledge: Hayek’s Psychology and Social Science.“ In: BUTOS, W. N. (ed.), *The Social Science of Hayek’s The Sensory Order, Advances in Austrian Economics*. Vol. 13. Bingley: Esmerald Group Publishing Limited 2010, s. 57–81.

⁵⁶ HAYEK, „Primacy of the Abstract,“ s. 36.

⁵⁷ Gerald S. STEELE, *The Economics of Friedrich Hayek*. New York: Palgrave MacMillan 2007, s. 33; CALDWELL, *Hayek’s Challenge*, s. 264–273.

Mysl je pro Hayeka řád skupiny událostí, který probíhá v organismu a je určitým způsobem spojený, nikoli však identický, s fyzikálním řádem událostí, které se odehrávají mimo organismus. Problém, který Hayek v této souvislosti nastoluje, spočívá v nalezení způsobu vysvětlení skutečnosti, že je organismus disponující myslí součástí fyzikálního světa, ale zároveň je schopen vlastností tohoto světa reflektovat způsobem, který umožňuje přežití organismu.⁵⁸ Tento řád myslí je komplexním systémem, který tvoří neurální spojení. Tímto pojetím nahrazuje klasické filosofické přístupy přístupem vědeckým, když místo spojení idejí, hovoří právě o spojení neurálních. V jistém smyslu se dá Hayekova reformulace chápat jako quineovský akt naturalizace epistemologie, tedy jako průkopnickou snahu reformulovat nejen tradiční epistemologii, ale zároveň nově definovat vztah filosofie a vědy. Tento vztah už nespočívá na klasické karteziánské představě, která vnímá filosofii jako jakýsi předstupeň vědy, tedy představou, kterou přejímá v modifikované lingvistické formě i logický pozitivismus. Hayekova teoretická psychologie a epistemologie má být součástí vědy.

V Hayekově konekcionismu je naše smyslové vnímání třeba chápat jako akt klasifikace. Nervový systém slouží jako klasifikační systém, který uspořádává pozorované události na základě určitých spojení v naší myslí, které jednotlivé události vyvolají.⁵⁹ Spojení neuronů umožňuje klasifikace impulzů, tedy pozorovaných událostí fungujících jako stimuly, a je v posledku i příčinou jednání. Hayekův přístup je filosoficky zajímavý tím, že mysl chápe jako řád, který je řízen pravidly. Neurální spojení představují vzorce vnímání, tedy souhrn formálních pravidel, jimiž mysl třídí a kategorizuje. Hayek dokonce tvrdí, že to co víme o světě, o něm víme ve formě teorií; zkušenost nemůže udělat nic jiného, než tyto teorie změnit.⁶⁰ Tímto přístu-

⁵⁸ Friedrich A. HAYEK, *Sensory Order*. Chicago: Chicago University Press 1952, 1.49.

⁵⁹ Srovnej: „By classification we shall mean a process in which on each occasion on which certain recurring event happens it produce the same specific effect, and where the effect produced by any one kind of such events may be either the same or different from those which any other kind of event produces in a similar manner. All the different events which whenever they occur produce the same effect will be said to be events of the same class, and the fact that everyone of them produces the same effect will be sole criterion which makes them members of the same class.“ HAYEK, *Sensory Order*, 2.34.

⁶⁰ *Ibid.*, 6.37. V souvislosti s otázkou neměnnosti apriorních soudů, přestože se jedná o koncepci v mnoha ohledech vůči Hayekovi odlišnou, je třeba zmínit důležitou koncepci fallibilistického apriorismu, se kterou přichází Barry Smith. Ten stanovuje vztah mezi apriorními předpoklady každého poznání a následného empirického vědeckého poznání. Výsledky empirických věd podle tohoto konceptu mohou změnit soudy obsažené v těchto apriorních, tedy před-empirických předpokladech (protovědách). Smithova pozice je důležitá v tom, že

pem je ale zároveň implicitně obsažena dichotomie mezi vědomím a myslí. Mysl pojmem širším a mnohé kategorizační procesy fungují nevědomě; jsou předpokladem samotného vědomí. Tato distinkce je dále klíčová nejen pro Hayekův důraz na nevědomé učení se pravidel, ale i pro jeho kritiku racionalismu v sociálních vědách a politice.

Zároveň je v jeho konekcionismu obsažena teze, že předmětem našeho vnímání nejsou jakékoli vlastnosti či kvality konkrétních externích objektů. Vnímáme to, co mají společného s jinými předměty, tedy vlastnosti, které nám je umožňují interpretovat jakožto spadající do jedné třídy předmětů.⁶¹ Klasifikace je tedy zároveň interpretace protože již vybírá vlastnosti, které bere v potaz.⁶² Způsoby, jimiž mysl klasifikuje, jsou tak nutně abstraktní, spočívají v kategorizaci tříd předmětů. Řád těchto spojení nervového systému je výsledkem evolučního procesu. Jelikož nám náš poznávací systém umožňuje takovou orientaci ve světě, která vede k přežití, lze na způsoby našeho poznávání hledět jako na formy adaptace. Tento systém pracuje jak na úrovni ontogenetické, tedy na úrovni vývoje jednotlivce, tak na fylogenetické, tedy na úrovni vývoje druhu.⁶³ Právě fylogenetická úroveň vysvětlení je zajímavá z hlediska evoluční problematiky. Hayek předkládá pojetí myslí, které je výsledkem vzájemného střetávání a determinace vlastností jedinců a jejich okolí. Struktura myslí, tedy složitá komplexní síť neurálních spojení, je tak výsledkem svojí evoluční historie, protože její povaha je historicky proměnlivá a tím i implicitně předpokládá více možností konfigurací těchto spojení. U nich předpokládáme, že naše současná konfigurace vykazuje evoluční výhodu.⁶⁴ Tento pohled se tak silně vymezuje proti behavioristickým pojetím myslí, které chápou paměť jen jako „záznamník“, který bez další selekce zaznamenává vše, přestože náš pozdější přístup k tomuto záznamu

oslabuje původní Kantův požadavek na neměnnost a neomylnost právě těchto apriorních předpokladů. Barry SMITH, „In Defence of Extreme (Fallibilistic) Apriorism.“ *Journal of Libertarian Studies*, roč. 12, 1996, č. 1, s. 179–192. Pro Smithův výklad širšího filosofického rámce Rakouské školy viz Barry SMITH, „Austrian Economics and Austrian Philosophy.“ In: GRASSL, W. – SMITH, B. (eds.), *Austrian Economics: Historical and Philosophical Background*. London – Sydney: Croom Helm 1986, s. 1–37.

⁶¹ HAYEK, *Sensory Order*, 6.36.

⁶² *Ibid.*, 8.4.

⁶³ Hayek si vědom vztahu fylogeneze a ontogeneze a otázky distinkce spojení, která se utvářejí v tom kterém procesu. V této souvislosti však Hayek poněkud kontroverzně tvrdí, že toto rozlišení v jeho teorii nehraje významnou roli, resp. považuje určitý základní rámec spojení za vrozený a další, především spojení navázaná na složitější operace se vyvíjejí následně. *Ibid.*, 5.3.

⁶⁴ *Ibid.*, 1.49

může být limitovaný či poškozený. Hayek se spíše blíží pozici evoluční psychologie, pracující s myslí jako se systémem modulů, jejichž povaha je dána právě jejich historickou evolucí. Evoluční historie myslí a teze o proměnlivosti má mimo jiné za důsledek, že klasifikace jsou rozvíjeny na základě předchozích, již existujících spojení a ovlivněny potřebami, které vyvolávají okolní podmínky. Adaptace předpokládá, že změna vnějších podmínek by vedla ke graduální proměně stávajícího uspořádání, jakkoli je téměř nemožné učinit v tomto ohledu predikci. Zároveň též platí, že podobný systém klasifikací vyžaduje koevoluci myšlení a jednání. Pokud vnímané slouží jako vstupní informace, systém klasifikací slouží jako dispozice nějakým způsobem reagovat, tedy jednat. Otevřená komplexita myslí tak umožňuje Hayekovi to, co misesovský apriorismus neuměl. Totiž popsat vzájemnou závislost a determinaci myšlení a jednání. Charakter myslí popsatelný evoluční teorií, a tedy pojatý jakožto adaptibilní řád klasifikačních spojení smyslové zkušenosti, umožňuje vnímat Hayekovu ne vždy zcela srozumitelnou teoreticko-psychologickou pozici a její parametry v širším rámci jeho celkového myšlenkového systému. Styčným bodem umožňujícím tohoto kontextuální čtení je zde právě evoluční teorie.

Tato perspektiva ovšem znovu otevírá téma, které je implicitně obsaženo v celém Hayekově snažení o metodologické uchopení složitých řádů. Toto téma je důležité především v polemice s Misesem a jeho apriorismem, kterou lze ovšem chápat jako obecnější problém týkající se toho, nakolik je Hayekova teorie kantovská, jak mu bývá tradičně přisuzováno.⁶⁵

Důvodů pro kantovskou interpretaci je několik. Hayek vnímá povahu svojí filosofie jako hledání limitů rozumu a její role je tedy především reflexivní, nikoli konstruktivistická. Jeho pojetí vychází z přesvědčení, že to, co mylně považujeme za primární v procesu poznání, tedy konkrétní vědomou zkušenost, je výsledkem moha složitých a propletených klasifikací.⁶⁶ Tyto klasifikace jsou povahou abstraktními pravidly a v tomto smyslu Hayek hovoří o „primátu“ abstraktního, které předchází každou smyslovou zkušenost. Konkrétní vždy předpokládá abstraktní.⁶⁷ Ne-klasifikovanou smyslovou zkušenost si tak nelze představit a jeho myšlenka uspořádávající

⁶⁵ Viz STEELE, *The Economics of Friedrich Hayek*. Podobně Hayeka interpretuje John Gray. Podle něj je celkový charakter Hayekova díla kantovský, ať už se jedná o epistemologii, psychologii, etiky či teorii práva. Viz GRAY, *Hayek on Liberty*, s. 4–5.

⁶⁶ HAYEK, „Primacy of the Abstract,“ s. 36.

⁶⁷ Abstraktnost zde tudíž nebude něčím, co by mysl produkovala logickým procesem ze svého vnímání reality, nýbrž spíše vlastností kategorií, kterými operuje – nikoli produktem myslí, nýbrž spíše tím, z čeho se mysl sestává. HAYEK, *Právo, zákonodárství a svoboda*, s. 35.

mysli vykazuje zřetelné kantovské rysy. Kromě toho se i u Hayeka objevuje myšlenka existence objektivního světa, který nám však z povahy poznávacích mechanismů není přístupný a je tedy kantovským noumenální.

Jednostranně kantovská interpretace však naráží na značné problémy, které jsou dány právě Hayekovým evolucionismem.⁶⁸ Kantův apriorismus staví na klasifikačním aparátu mysli, který je univerzalistický a kategorie jsou dané a neměnné. Hayekem postulovaný evolucionismus myslí a s ním spojený problém proměnlivosti apriorních kategorií tedy lze chápat nejen v rámci kantovského rozvrhu, ale i jako jeho zpochybnění. Je to právě evoluční výklad, jak ho předvádí Hayek, který spočívá v principu podmíněnosti kategorií vnějším okolím. Přesněji řečeno, jedná se o vzájemnou podmíněnost mysli, jakožto poznávacího a třídícího aparátu, a okolí, ve kterém se jedinec pohybuje a poznává ho. Apriorita, včetně té normativní, je v Hayekově podání výsledkem interakce a selekce určitých variant v rámci evolučního procesu. Jako taková tedy nemůže být pojímána v tradičním kantovském rozvrhu. Dalším důvodem je fakt, že pro Hayeka samotný uspořádávající systém musí být výsledkem určité zkušenosti (*pre-sensory experience*). Zde je třeba říci, že i Kant si byl vědom faktu, že veškeré naše výpovědi o existenci apriorních struktur mysli jsou nám umožněny až na základě nějaké zkušenosti s nimi a nejsou dány jaksi objektivně.⁶⁹ Snaha ukázat Hayeka

⁶⁸ Theodore BURCZAK, *Socialism after Hayek*. Michigan: University of Michigan Press 2006, s. 21–22.

⁶⁹ Rozpor, kterým je kantovská teze o neměnnosti kategorií a Hayekova myšlenka, že z evoluční logiky musí klasifikujícím spojením předcházet nějaká zkušenost (*pre-sensory experience*) řeší například Ján Pavlík. Pro něj lze u Hayeka hovořit o neokantovském evolucionismu. Ten překonává dualismus mezi apriorními strukturami naší mysli a aposteriorní matérií naší zkušenosti. Novokantovci trpí tímto dualismem, který „odtrhuje myšlenkové řády od reálného dění a přiznává jim charakter mimočasové ideální jsočnosti. Hayek naopak pokládá logické a kategoriální struktury našeho myšlení, jež vnášejí řád a organizaci do materie smyslových počitků, za produkt evoluce, který se osvědčil v boji lidského druhu o přežití; argumentuje, že evoluce vedla také ke změnám forem kategoriálního pořádku smyslových informací.“ Pavlíkova argumentace v jistém smyslu připomíná starší pokus Konrada Lorenze aktualizovat Kanta a ukázat jeho možnou kompatibilitu s moderní vědou. Lorenz si všímá rizika, kterému evoluční teorie vystavuje apriorismus. Ten totiž ve své klasické formulaci s problematikou proměnlivosti nepočítá. Evoluce se podepisuje na našich vrozených strukturách mysli, vysvětluje jejich původ (tedy podobně jako u Hayeka). To ale neznamená podle Lorenze vymizení apriority. Lze totiž sledovat rovinu ontogenetickou a fylogenetickou. Zatímco pro jedince jsou struktury mysli apriorní, tedy vrozené a dané, v rámci druhu jsou aposteriorní, tedy získané v evoluční historii. Proto v aktuální zkušenosti lidí v podstatě nelze najít příliš rozdílů v rámci těchto struktur, neboť historický vývoje je podobný pro celý druh, evoluce umožňuje sledovat jejich původ. Adaptační je tak jen jiné slovo pro apriorismus. Viz PAVLÍK, F. A. *Hayek a teorie*

jako pokračovatele Kanta naráží na skutečnost, že uvažovaný Hayekův kantianismus by byl *kantianismem bez transcendentálního subjektu*.⁷⁰ Povaha subjektu zakládající apriorismus u Hayeka není transcendentální a je tedy otázkou nakolik je skutečně ještě kantovská.

Jak již bylo řečeno, Hayek se svojí teorií myslí odvolává k tradici asocianismu v britské epistemologii, a především k Davidu Humovi. Podobně lze například s Gausem tvrdit, že jeho přístup je spíše formou Humova psychologického asocianismu.⁷¹ Zákony asociace jsou také způsoby klasifikace zkušenosti, nemají však neměnnou univerzálně platnou povahu. Hume je zároveň podobně jako Hayek kritický vůči přílišnému racionalismu. Jeho odkaz epistemologii je ale ambivalentní. Na jedné straně stojí Humův naturalismus vedený snahou založit epistemologii a vyhnout se přitom racionalistické metafyzice. Na druhé pak skepticismus ústí k rozložení samotné podstaty této epistemologie do podoby „pouhé“ psychologické asociace při spojování idejí jakožto empiricky daného poznávacího fundamentu. Je to až Kant, který v *Kritice čistého rozumu* stanovuje nové pojetí poznávacího procesu. Jedním ze základních zadání jeho apriorismu je zachovat přesvědčivost newtonovského obrazu světa; především snahou o zachování kategorie kauzality jakožto nutného spojení. Nicméně jak už bylo naznačeno, zdá se, že Hayek čte Kanta jako pokračovatele Huma, který sice dovedl humovské motivy do filosofičtěji rigorózní podoby, zároveň tím ale kategoriím myslí přiřkl atributy, které jsou těžko slučitelné s moderním obrazem vědecké evoluce a evoluční epistemologie. Přes významné kantovské motivy je tak třeba Hayekovu teorii vnímat jako most mezi kantovským apriorismem a humovským empirickým evolucionismem. V této souvislosti je pak třeba podotknout, že je to právě Hayekovo docenění možností evoluční teorie, které mu umožnilo vyjasnit si svou pozici v těchto dvou filosofických tradicích.

spontánního řádu, s. 715. Srovnej Konrad LORENZ, „Kant's Doctrine of Apriori in the Light of Contemporary Biology.“ In: RUSE, M. (ed.), *Philosophy after Darwin*. Princeton: Princeton University Press 2009, s. 231–246.

⁷⁰ K problematice vztahu transcendentální a evoluční epistemologie viz Jiří NOSEK, „Evoluční versus transcendentální povaha poznání.“ In: NOSEK, J. – HAVLÍK, V. (eds.), *Evoluce a věda*. Nymburk: OPS 2008, s. 105–109; Jiří NOSEK, „Evoluční teorie poznání a transcendentální argumenty.“ In: HAVLÍK, V. – HRÁBEK, T. et al., *Z evolučního hlediska*. Praha: Filosofía 2011, s. 209–252.

⁷¹ GAUS, „Hayek on Evolution of Society and Mind;“ CALDWELL, *Hayek's Challenge*, s. 264.

Systém idejí

Na základě četby Hayeka lze dojít k závěru, že jeho pojetí evoluční teorie se zdaleka nevyčerpává jen u problematiky kulturní evoluce. Je třeba jí rozumět v kontextu jeho celého myšlenkového systému. K docílení takového porozumění je třeba vycházet ze systematické i chronologické tematizace evoluční teorie v jeho myšlení. Evoluční teorie hraje v Hayekově díle významnou roli v souvislosti se změnou přístupu k povaze vědeckého poznání, která má důležité konotace v jeho pojetí teoretické psychologie či epistemologie. Je to právě Hayekovo přemýšlení o povaze a možnostech vědeckého poznání, které ho vedlo ke zralému stanovisku v otázce metodologického dualismu. Evoluční teorie se v jeho pojetí stává nástrojem vysvětlení složitých jevů. Zároveň se svojí povahou stává určitou žádoucí překážkou vůči snahám o sjednocení vědeckém metody. Tato překážka však nepředstavuje tradiční hranici mezi vědami přírodními, založenými na modelu fyzikálním, a vědami společenskými. Evoluční teorii Hayek metodologicky interpretuje jako vysvětlení vzorce a zároveň v návaznosti na skotské osvícence jako metodu teoreticko-historickou. V tomto pojetí je rozhodující míra složitosti jevů. Ta je kritériem pro odlišení různých typů věd. Aplikace evoluční teorie jako nástroje vysvětlení pak umožňuje Hayekovi vysvětlit řady nejsložitější – lidskou společnost a lidskou mysl. I zde se objevují důsledky Hayekova zralého dualismu. Vysvětlení kulturní evoluce je nemyslitelné bez vysvětlení původu mysli. Povaha mysli je ale v Hayekově systému chápána nikoli v ryze kantovském smyslu jako otázka možností poznání jako takového, ale v naturalizované formě se stává předmětem vědeckého poznání. V této rovině se částečně smazává rozdíl v předmětu společenských a přírodních věd; naopak nabývá na relevanci odlišení jevů komplexních a jednoduchých. Hayek opakovaně tvrdí, že tento způsob popisování komplexních jevů byl vlastní myslitelům jako Adam Smith, Alex Ferguson či David Hume. Věhlas evoluční teorie jakožto teorie biologické tak spočívá v nepochopení jejího původního využívání pro účely věd společenských. Tato souvislost nabírá na významu, vezmeme-li v potaz Hayekovo využívání evolučního vysvětlení vzorce jako obrany proti konstruktivismu a scientismu.

Povaha společnosti a mysli jakožto vzájemně neoddělitelných komplexních řádů je pak důsledkem těchto metodologických úvah. Hayekově pojetí lze vyčíst mnohé parciální nedostatky, jako je naivní pohled na povahu fyziky, nejednoznačné pojetí skupinové selekce či problematická povaha jeho pojetí procesu učení jakožto svorníku vývoje společnosti a mysli. Stejně tak je zrádné pokoušet se najít jen jednu perspektivu, pomocí níž by bylo

možné systematizovat dílo rozsahu toho Hayekova. Evoluční teorie nemůže vysvětlit celý myšlenkový systém pozdního Hayeka, nicméně vysvětluje mnohé. Cílem textu proto bylo představit jakou strukturu a roli má evoluční teorie v jeho myšlení, tedy jakým myšlenkám známým z jeho ekonomických, právních, psychologických či politologických textů dává teoretický fundament. Na základě analýzy mnoha jeho textů je zřejmé, že tyto dopady jsou dalekosáhlé.